

RESSENYES

CÁTEDRA, Pedro M.; LÓPEZ-VIDRIERO, María Luisa (directors)

La memoria de los libros: Estudio sobre la historia del escrito y de la lectura en Europa y América. Toms I i II. Salamanca: Instituto de Historia del Libro y la Lectura, 2002, 917 p. i 813 p.

L'estudi de la història cultural és un fenomen que en els últims anys ha experimentat un extraordinari desenvolupament dins la comunitat historiogràfica. Aquesta nova manera d'enfocar els estudis històrics pretén obrir-se i apropar-se a disciplines que permeten accedir als coneixements historiogràfics clàssics a través de nous i diversos camins fins ara no explorats: etnologia, estudis d'història del gènere, biologia, sociologia, psicologia... En aquest cas, l'objecte d'anàlisi i estudi és el món de la cultura escrita, amb l'objectiu d'aprofundir en el coneixement de la societat a través d'allò que ha escrit, llegit, publicat, editat i prohibit.

Aquesta branca de la història cultural que fa referència al llibre i la lectura ha estat motiu d'estudi i d'interès a Espanya des dels anys setanta. Fruit d'aquest interès i amb la intenció d'institucionalitzar i aprofundir en els estudis de tot allò relacionat amb la història del llibre, l'any 2000 es fundà a Salamanca l'Instituto de Historia del Libro y de la Lectura (IHLL). Sota la direcció de Pedro M. Cátedra, catedràtic de Literatura Espanyola de la Universitat de Salamanca i de María Luisa López-Vidriero, directora de la Real Biblioteca, l'IHLL ha estat creat com

una institució cultural on es pretén estudiar, investigar, ensenyar, publicar i promocionar tot allò relacionat amb el món del llibre i les seves variades manifestacions i suports.

L'Instituto ha sorgit com a culminació de molts anys d'estudis i de promoció de la història del llibre, sobretot per part dels dos directors, que han rebut el suport de la Fundación Duques de Soria i la Fundación Germán Sánchez Gutiérrez, dues institucions que han permès que l'Instituto sigui una realitat.

Una de les primeres propostes de l'IHLL tingué lloc l'any 2002, quan els dos directors van organitzar i encapçalar la celebració del I Congreso Internacional del Libro, un esdeveniment no aliè a la seva dedicació constant al món del llibre. Aquesta fou una de les moltes iniciatives de Cátedra i López-Vidriero: Cátedra era director del Seminario de Estudios Medievales y Renacentistas (SEMYR), promotor de congressos i seminaris i autor de diverses publicacions juntament amb López-Vidriero, com ara, per exemple, la sèrie d'*El libro Antiguo*, sis volums publicats entre els anys 1988 i 2002. Així doncs, l'IHLL neix com una institució cultural amb empena i il·lusió que vol dedicar els seus recursos a «promocio-

nar proyectos de ámbito nacional, [...] en colaboración con la universidad y con otras instituciones nacionales y extranjeras, [...] el mantenimiento de una línea propia de publicaciones, [...] la organización de coloquios y congresos internacionales para tratar de innovar en la investigación bibliográfica de la historia del libro y de la lectura, así como también para discutir y difundir resultados». Tota una declaració d'intencions que trobem en la presentació de l'Institut a la seva pròpia pàgina virtual (www.libroylectura.org).

Les publicacions realitzades fins ara es poden dividir en tres grups: la sèrie Minor, on trobem l'obra *El Syntagma de arte typographica*; la revista de l'IHLL, *Syntagma*, de publicació anual i que ha tret el seu número 1 a principi de 2005, i, finalment, la sèrie Maior, on trobem tres obres: *Bibliotecas y lecturas de mujeres* (2004), *Specvlvm principvm* (2002) i *La memoria de los libros: Estudios sobre la historia del escrito y de la lectura en Europa y América*.

Aquesta última obra és precisament el resultat del primer congrés de l'IHLL, un esdeveniment que va comportar un gran èxit gràcies a la important aflluència d'especialistes i estudiosos que hi van participar. Fruit d'aquesta trobada, i també com a mostra evident de l'interès que suscita tot allò relacionat amb els estudis del llibre i la lectura com a fenomen històric i social, l'IHLL va decidir publicar aquests dos volums amb una doble intenció. En primer lloc, per tal de posar per escrit, en forma d'acta, tot allò que es va exposar durant el congrés. D'altra banda, aquesta publicació vol mostrar la necessitat actual de posar en ordre la història del llibre i la lectura a Europa i Amèrica, així com de prendre consciència que aquesta matèria ha estat marginada en el camp de la investigació fins fa relativament poc i necessita molta dedicació per tal de refer-la amb rigorositat. Aquests objectius, però, estan regits per un principi fonamental: el desig que, endinsant-se en el món de la cultura escrita, es pugui assolir un coneixement més ric de la societat, per tal de poder definir una mica millor la nostra herència cultural.

L'obra consta de dos volums estructurats en blocs temàtics que engloben articles on cada especialista tracta motius i enfocaments molt diversos. De fet, es tracta d'una miscel·lània que aborda un ampli ventall cronològic, territorial i temàtic, recollint des de les qüestions més tècniques relacionades amb el món de l'edició i la publicació fins a qüestions més culturals relacionades amb la lectura, el llibre i la societat. El volum I aborda matèries com ara la codicologia, la cultura del manuscrit, el llibre i l'escriptura a l'edat mitjana i el Renaixement, incunabulística, tipografia, impremta, bibliografia material i històrica, llibreries particulars, i el control i la censura del llibre. El volum II exposa estudis sobre lectura, l'espai del llibre, biblioteques i dipòsits, catalogació, difusió i noves tecnologies, il·lustració del llibre, fons i biblioteques històriques, llibreria, història de l'edició i edició digital. Es tracta, doncs, d'una obra que contempla els aspectes fonamentals de la història i l'evolució del llibre i la lectura en àmbits molt concrets, per tal de trobar un punt comú a tots, un centre de gravetat entorn del qual gira la idea de l'IHLL: donar cos i forma a una història cultural i social a través de la cultura escrita. La majoria de les aportacions, però, analitzen alguna zona concreta d'Espanya, mentre que els que se centren en Amèrica o altres zones d'Europa hi són més escassos.

El primer volum agrupa articles que se situen en un eix cronològic que oscil·la entre els segles X i XVIII, però, sobretot, s'hi tracta el món medieval i els inicis del món modern, mentre que el segon tom ens situa ja en una època més propera, entre els segles XVII i XX. Tot i així, cada article té un marc independent en el qual descobrim tant estudis d'una època molt concreta i d'una zona específica com uns altres de molt més generals.

Pel que fa a la primera part, podríem diferenciar dues tipologies d'articles. D'una banda, una sèrie d'estudis científics sobre el llibre, que ens aporten dades tècniques sobre tipus d'enquadernacions, de paper i lletra utilitzats en diferents moments i zones, de

tipobibliografia, de tècniques d'impressió i desenvolupament d'aquestes en relació amb múltiples aspectes (socials, econòmics, mercantils, culturals...). També analitzen diferents elements sobre edició i, finalment, en l'últim capítol, s'hi exposa la legislació del llibre i la censura a partir del segle XVI amb l'aparició de la Inquisició. D'entre aquestes múltiples idees, cal destacar l'abundància d'articles que analitzen el món de la impremta i l'edició. Crida l'atenció que n'hi ha molts que, tot i la independència absoluta entre els seus estudis, relacionen alguns fenòmens comuns, com poden ser l'aparició a Espanya de les impremtes institucionals, uns òrgans oficials que, amb el suport econòmic de les autoritats de la localitat on es trobaven, publicaven i editaven seguint les directrius ideològiques del poder. També hi abunden els textos que analitzen les diferents tipologies d'impressors a Espanya: com eren, qui eren, com vivien i quins criteris utilitzaven per acceptar els seus encàrrecs. Amb l'escassetat de dades existents, s'ha arribat a la conclusió que no existia un perfil d'impressor concret, sinó que es tractava d'artesans que sovint vivien precàriament i que imprimien en funció del benefici que els podia garantir cada feina. La majoria d'aquestes dades han estat tretes de documents notariais o bé de documents de la Inquisició, ja que quan la impremta va arribar a Espanya, ho va fer acompanyada d'impressors d'arreu d'Europa que es van instal·lar al país per desenvolupar el seu ofici i n'hi havia molts de protestants que van ser perseguits pel Sant Ofici. Esdevé una contradicció que els que precisament es dedicaven a perseguir i controlar el llibre a través de la censura i la prohibició, siguin els qui avui en dia ens proporcionen la font més abundant de dades, noms i títols d'obres per tal d'estudiar-les.

Precisament el segon tipus d'articles és aquell que relaciona tota la informació tècnica amb aspectes més culturals. La tendència general de tots els autors és explicar un fenomen de qualsevol tipus en relació amb un context molt concret (històric, cronolò-

gic, territorial, social i cultural), amb l'objectiu de donar una explicació cultural a un aspecte tècnic. És el cas de l'article de Manuel Peña (Universidad de Córdoba), titulat «El libro bajo sospecha (siglos XVI-XVII)». En aquest text, s'hi analitza el procés de creació i desenvolupament de la Inquisició com a resultat de la preocupació que suscitava la reforma política i religiosa que s'estava produint a l'Europa occidental. Però, a mesura que el lector avança per un escrit que analitza les etapes de formació de la Inquisició i els criteris que seguia per realitzar la seva labor, l'autor fa un gir inesperat al discurs i recorda que cal reformular els estudis sobre la Inquisició, ja que aquestes crítiques «se limitan exclusivamente al libro como objeto, y no toman en consideración los sujetos, y los usos y prácticas de la lectura» (p. 812). Aquesta és precisament la idea de la nova història: cal anar més enllà de la Inquisició per entendre el fenomen de la censura, ja que la interiorització d'aquestes pràctiques, com diu Peña, va abastar qualsevol individu lletrat d'aquelles societats. I això també afecta l'edició, la impressió, la publicació i la lectura i el col·leccionisme de llibres, perquè el moment històric, la classe social, la situació econòmica i, fins i tot, l'alimentació que tenien, és rellevant i imprescindible per entendre els gustos i les aficions, les pors i les creences d'una societat. Aquesta idea queda palesa també en el segon volum, on es presenten temes que permeten al lector endinsar-se en el món de la lectura, els llibres, l'edició, el col·leccionisme i el món de les biblioteques, entre d'altres. En aquesta segona part, hi dominen els articles que analitzen aspectes molt específics relacionats amb els temes citats. És el cas dels apartats dedicats a la lectura o a la catalogació i ordenació de llibres per part de biblioteques o de particulars. En aquest cas, tenim una bona quantitat d'articles que aporten dades molt concretes, per exemple, de l'organització de la biblioteca de l'Escorial, o bé de quin és l'estat actual de la biblioteca de ciències de la República Txeca. També, en el cas de la lectura, s'hi analitzen casos concrets, per tal

d'intentar definir què és el que una biblioteca i el seu fons ens pot dir del seu propietari, ja sigui un particular o bé una institució o una universitat. Aquest és el cas dels articles d'Arantxa Domingo, d'Abraham Madroñal o de David Hook. En tot cas, són articles destinats a especialistes i estudiosos amb necessitats i temes a tractar molt concrets.

D'altra banda, també s'hi inclouen uns quants articles, com ara els de Montserrat Comas i Güell o el d'Ana Martínez Ruz, que analitzen aspectes més generals sobre un fenomen que apareix a inicis del segle XIX amb la revolució industrial i l'aparició de la classe obrera. Es tracta de l'aparició de les biblioteques públiques. Aquests centres van ser causa i efecte de la introducció de les classes populars en el món del llibre i la lectura, i la seva creació va comportar un replantejament d'absolutament tot allò relacionat amb la comunicació a través de la cultura impresa. A l'article de Montserrat Comas, hi queden palesos els diversos motius pels quals el món de la lectura fa un gir cabdal que ens ha portat fins a l'actualitat. Amb les biblioteques públiques, es dóna accés a les masses a una instrucció intel·lectual de la qual no havien gaudit fins llavors, i aquests coneixements estan determinats pel tipus de lectures que se'ls posen a l'abast. I aquí comença el problema: qui determina els llibres que s'han de posar a les mans de la classe obrera? Quines ideologies interessa o no que coneguin? Qui ha de finançar i conduir aquest tipus d'institucions? Totes aquestes qüestions preocupaven, perquè podien determinar el rumb d'una societat, perquè la lectura a l'abast de tothom fou en aquell moment un fet insòlit i perillós per a alguns sectors socials. Així doncs, en els últims dos segles ens hem adonat que la lectura pública és un poderós fenomen cultural. I amb institucions com l'IHLL i obres com la present, el que es pretén és anar més a fons en aquest univers de la cultura escrita, per tal de definir les societats passades i futures, perquè, de fet, som el que escrivim, els llibres són el testimoni de la nostra història i és necessari que els donem un lloc en el món acadèmic i en la investigació històrica, perquè la cultura escrita ens defineix com a humans. Si no, per què en els últims anys els estudis dedicats al món de la lectura femenina són a l'ordre del dia? Les dones cerquen la seva identitat dins la història, on fins ara han ocupat un paper secundari, i la lectura és una bona eina per definir-se una mica millor dins la societat. El mateix IHLL ha dedicat una obra a aquest tema, i en la present trobem diversos articles que flirtegen amb aquest món per descobrir, un món que permetrà entendre una mica millor l'evolució de la dona en la història.

Blanca Vilageliu Borrut

Universitat Autònoma de Barcelona

FERNÁNDEZ SEBASTIÁN, Javier; CHASSIN, Joëlle (coord.)

L'avènement de l'opinion publique. Europe et Amérique XVIIIe-XIXe siècles

París, Budapest, Turín: L'Harmattan, 2004

Collection Recherches et Documents-Espagne, 360 p.

En un texto de finales del siglo XVI, Girolamo Cardano calificó la opinión como la *regina del mundo*. Durante los siglos siguientes, esta idea fue retomada innumerables veces, hasta llegar al extremo de que la modernidad política sería inconcebible sin contar con la opinión pública. Se trata de un concepto muy

utilizado, aunque ambiguo e impreciso, que puede definirse como el producto de un libre debate social sobre los asuntos de interés público, cuyo resultado deberían tener en cuenta las autoridades de una u otra forma.

La opinión pública entró a formar parte del discurso político coincidiendo con las